

wpływały na strukturę ludnościową i wyznaniem miasta.

Z obowiązku recenzenckiego wypada mi poruszyć również kilka szczegółowych spraw. I tak, podając gęstość zaludnienia w średniowieczu dla Marchii Magdeburgskiej należało podać tę gęstość w osobach na km², a nie w milach, skoro w przypisie autorka podała jej równowartość w kilometrach kwadratowych, zwłaszcza że kilka zdań dalej podobne informacje dla XVII wieku podaje już prawidłowo (s. 221). W tabeli 63 nie podano, o jakich miastach

mowa, a sądząc z tekstu autorka ujęła miasta z ludnością 10 tysięcy i więcej (s. 222). W tabeli 67 na s. 238 nie do końca są jasne wyliczenia zawarte w ostatniej kolumnie.

Sumując, z zadowoleniem można stwierdzić, że omawiana książka Hanny Kurowskiej mimo pewnych niedostatków stanowi duże osiągnięcie badawcze, powstałe znacznym nakładem pracy przy ustalaniu szczegółowych wyników. Z uznaniem należy powitać próbę wzbogacenia problematyki struktur demograficznych rodziny przedprzemysłowej.

Cezary Kukło

Białystok

Юрій Легун, Олександр Петренко, Ревізійний перепис населення 1795 р.: Брацлавська губернія, ч. 1: Бершадський повіт, т. 1: Ревізійні списки селян сіл: Крикливець, Крушинівка, Лугувате, Любашівка, Ободівка, Поташня, П'ятківка, Рогізка, Татарівка, Хриштище, Яланець, Вінниця 2003, ss. 284.

W 2003 roku, staraniem Jurija Lehuna i Oleksandra Petrenki, ukazała się w Winnicy edycja rosyjskiego spisu ludności dotycząca części guberni braclawskiej z 1795 roku, tak zwana piąta rewizja ludności. W zamierzeniu autorów miała to być pierwsza część wielotomowej serii, obejmującej cały materiał piątej rewizji w granicach namiestnictwa braclawskiego. Plany te pokrzyżował pożar, jaki wybuchł 10 kwietnia 2003 roku w państwowym miejskim archiwum w Kamieńcu Podolskim, w którym, obok innych archiwaliów, spłonęły wszystkie materiały spisów rewizyjnych guberni podolskiej z lat 1796–1858, a przygotowana przez obu badaczy edycja spisów 11 wsi stała się jednym z nielicznych zachowanych materiałów spisowych dotyczących dawnej guberni podolskiej.

Publikacja składa się ze wstępu (s. 3–18), źródła (s. 19–279), reprodukcji fragmentów

map z różnych okresów zawierających miejscowości ujęte w publikacji (s. 74, 104, 118, 163, 258, 280) i pierwszej strony rewizji wsi Potasznia w rosyjsko- i polskojęzycznym wariantach (s. 281, 282) oraz ze spisu treści. Całość liczy sobie 284 stron.

We wstępie, wyraźnie podzielonym na siedem niewielkich, odrębnych części, autorzy ogólnie przedstawiają stan zachowania i miejsce przechowywania masowych źródeł statystycznych dotyczących Podola końca osiemnastego wieku, podkreślając ich znaczenie dla badań genealogicznych, rekonstrukcji rodzin, analizy procesów ludnościowych i innych aspektów historii regionu w tym okresie (s. 3–5). Zresztą idea badań nad genealogią chłopską jest motywem często pojawiającym się na stronach wstępu i niewątpliwie z jej powodu autorzy zdecydowali się na prezentowaną publikację. Wiele miejsca poświęcają cerkiewnym

księgom metrykalnym i rewizyjnemu spisowi ludności z 1795 roku, a także inwentarzom majątków z XVIII i XIX wieku, materiałom dotyczącym poboru do wojska i innym, mogącym dostarczyć informacji o chłopskiej genealogii (s. 14 n.).

Warto na chwilę zatrzymać się przy metrykach i spisach. Większość metryk znajduje się w Centralnym Państwowym Historycznym Archiwum Ukrainy w Kijowie¹, w kolekcji podolskich ksiąg metrykalnych — fond (zespół) 22, opys (dział) 1, sprawy 1–1521 — oraz w zespole dotyczącym kijowskiego konsystorza, w dawnym kamienieckim miejskim archiwum państwowym w zbiorze *Podolski duchowny konsystorz* (fond 315, opys 1, tom 1, 2)² oraz w archiwum wojewódzkim w Winnicy³ (s. 4 n.). Spisy rewizyjne były również przechowywane w miejskim archiwum w Kamieńcu w zespole *Podolska izba skarbowa* (fond 226), mieszcząc się wśród spraw gospodarskiego oddziału izby. W skład zasobu wchodziły spisy z lat 1795, 1811, 1816, 1834, 1850 i 1858. Wedle sondażowych obliczeń autorów znajdowało się w nich 1990 pojedynczych spisów, z których 1140 dotyczyło Podola, w miarę równomiernie reprezentując wszystkie powiaty guberni. Mniejszy zespół spisów znajduje się w archiwum państwowym winnickiej oblasti, rozproszony w kilku fondach, głównie sądów powiatowych lipowieckiego, hajsyńskiego i berszadzkiego (s. 13).

Publikowane rewizje 11 wsi są przechowywane w państwowym archiwum winnickiej oblasti w zespole berszadzkiego sądu powiatowego (fond 635, opys 1, sprawa 11). Dokument jest poszytem o dużym formacie złożonym z 2169 kart. Zebrano w nim rewizyjne spisy 57 miejscowości z powiatów berszadzkiego i tulczyńskiego w guberni braclawskiej i z powiatu olhopińskiego w guberni wozniesieńskiej. W

wyniku późniejszych reform administracyjnych większość z tym miejscowości przynależała do powiatu olhopińskiego i guberni podolskiej. Prawdopodobnie rejestry te zostały zebrane i zszyte w Kamieńcu Podolskim, a do Winnicy trafiły podczas zbierania w niej materiałów urzędów guberni podolskiej w latach 1920–1950 i tam przypadkowo pozostały (s. 15 n.).

Autorzy dużo miejsca poświęcają przyczynom odejścia od podatku podymnego na rzecz opodatkowania pogłównego ludności imperium rosyjskiego oraz rozwojowi tego systemu podatkowego na przestrzeni osiemnastego stulecia. Warto w tym miejscu szerzej przedstawić ten proces⁴. Reforma podatkowa była spowodowana rosnącymi wydatkami wojennymi, głównie na rozbudowę armii i floty. Próby zwiększenia dochodów przy pomocy dotychczasowych rozwiązań podatkowych nie mogły być uznane za zadowalające. Przeprowadzony w 1710 roku spis dworów (domów) wykazał ich spadek o 19,5% w porównaniu z ostatnim spisem z lat 1678–1679. Podobne wyniki przyniósł kolejny spis, tak zwany „spis landratski” z lat 1715–1717.

W odpowiedzi na problemy z poszerzeniem podstawy podatkowej przy dotychczasowym systemie, ukazem carskim z 26 listopada 1718 roku wprowadzono podatek pogłówny i zarządzone tak zwaną pierwszą rewizję. Ukaz ten jedynie określił charakter i cel spisu. Brakuje w nim porządku przeprowadzania spisu, kategorii ludności podlegających spisowi oraz wyznaczenia terytorium, na którym spis miał być przeprowadzony. Wspomniano w nim jedynie o ludności wiejskiej. Pierwsza rewizja została przeprowadzona dopiero na mocy ukazu Senatu z 22 stycznia 1719 roku. Wyznaczony na koniec tego samego roku koniec prac nie został dotrzymany, a czynności spisowe przeciągnęły się jeszcze o prawie rok. Początkowo rejestrowano tylko chłopstwo i tak zwanych jednodorców (odrębną grupą chłopów usytuowaną pomiędzy chłopami pańszczyźnianymi a drobną szlachtą),

¹ Центральний державний історичний архів України у Києві.

² Кам'янець-Подільський міський державний архів obecnie в zasobie Państwowego archiwum chmielnickiej oblasti w Chmielnickim (Державний архів Хмельницької області).

³ Державний архів Вінницької області у Вінниці.

⁴ Wszelkie informacje na ten temat w: Владимир Максимович Кабузан, *Народонаселение России в XVIII – первой половине XIX в. (по материалам ревизий)*, Москва 1963, s. 50–70; Ю. Легун, О. Петренко, *Ревізіійний* [1].

jednak szybko zaczęto spisywać także ludność posiadką (mieszkającą w rzemieślniczo-handlowych dzielnicach poza murami miast), czeladź, drobnych urzędników i innych. Nieprecyzyjność prawa sprawiła, że początkowo do rewizji włączono także duchowieństwo, dworjaństwo (szlachtę), byłych żołnierzy i dragonów. Sprawę tę uporządkował senacki ukaz z 5 lipca 1721 roku, na mocy którego zostali oni wyłączeni z rewizji dusz, choć zostali spisani „dla wiadomości” w odrębnych spisach. Należy przy tym zaznaczyć, że był to spis tylko części ludności Rosji. Poza wyłączeniem z niego licznych grup uprzywilejowanej ludności dotyczył on tylko ludności męskiej na części terytorium Rosji. Poza wymienioną przez autorów Lewobrzeżną Ukrainą (s. 6), rewizja nie objęła również obszaru północnych guberni (między innymi petersburskiej), a od obowiązku spisu uwolniono Tatarów i autochtoniczną ludność Syberii.

Spisy chłopów prywatnych mieli sporządzić właściciele ziemscy, chłopów państwowych i cerkiewnych starostowie lub ekonomowie, mieszkańców miast magistraty, jednodorców sami jednodorczy. Władza nie przygotowała wzoru formularza spisowego.

W 1722 roku przeprowadzono kontrolę przeprowadzenia spisu, rejestrując przy tym ludność nieujętą w pierwszym etapie rewizji. Na większości obszarów państwa pracę tę zakończono w 1724, choć miejscami trwały one jeszcze w 1727, który uważany jest za rok zakończenia pierwszej rewizji ludności. Reforma spełniła swoje zadanie i doprowadziła do szybkiego wzrostu dochodów państwowych, a nowy system okazał się bardzo żywotny i bez większych zmian przetrwał 160 lat, w czasie których przeprowadzono 10 rewizyjnych spisów ludności w 10–20-rocznych odstępach (za wyjątkiem VI i VII rewizji, przeprowadzonych w latach 1812 i 1815).

Kolejna rewizja przypadła na lata 1743–1747. Zapoczątkował ją ukaz i instrukcja carycy Elżbiety z 16 grudnia 1743 roku, nakazujący przeprowadzenie spisu. Wszelkie prace spisowe powierzono armii, a konkretnie generałom i oficerom sztabowym, a kierownictwo Senatowi. Mieli oni zebrać i skontrolować rewizyjne zeznania i ogólne wiadomości przesłać

do Senatu. W celu usprawnienia przebiegu całej akcji stworzono specjalne powiatowe i prowincjonalne kancelarie spisowe. W marcu 1744 roku przygotowano wzór protokołu spisowego. Spis dotyczył ludności zarówno podlegającej opodatkowaniu, jak i zwolnionej od płacenia, z tym, że niepłacący podatków zostali spisani w odrębnych spisach. Całość prac zakończono w roku 1747, a nie, jak zaznaczyli autorzy, w 1746⁵. Podobnie jak pierwsza rewizja druga objęła tylko mężczyzn i właściwie obszary zamieszkałe przez ludność rosyjską — nie spisano mieszkańców między innymi Lewobrzeżnej Ukrainy, „Pribaltiki” i Syberii.

Pomimo zarządzenia z 1743 roku, nakazującego przeprowadzenie rewizji co piętnaście lat, trzecia rewizja została przeprowadzona dopiero po siedemnastu latach, w 1762 roku, na mocy senackiego ukazu z 28 listopada 1761 roku. W wypadku tej rewizji zrezygnowano z pracy specjalnych rewizorów, którzy pracowali dobrze, lecz powoli. Ich obowiązki powierzono miejscowym organom władzy gubernialnej, prowincjonalnej i wojewódzkiej. Dla całego terytorium Rosji objętego rewizją przyjęto jednakową, drukowaną formę formularza. Po raz pierwszy obok mężczyzn spisano kobiety, zrezygnowano jednak z rejestracji ludności zwolnionej z podatków.

Senat przyjął wyjątkowo krótki okres na przeprowadzenie wszelkich prac spisowych. Wedle ukazu tak zwane „rewizyjne skazki”, czyli spisy, miały być oddane do właściwych kancelarii po upływie pięciu miesięcy od jego opublikowania. Następnie kancelarie były zobowiązane zestawione dane o ludności przesłać do Senatu do końca grudnia 1762 roku. Termin ten nie został dotrzymany. Do opóźnień doprowadziły rozruchy chłopskie, spowodowane ukazem Piotra III o nadaniu wolności dworjaństwu. Przerwa w przyjmowaniu spisów w lokalnych komisjach trwała między sierpniem 1762 a lutym 1763 roku. W połowie czerwca 1764 roku rewizja była zakończona i na jej podstawie rozpoczęto wybieranie podatków. Spis ludno-

⁵ В. М. Кабузан, *Народонаселение* [4], s. 62. Autorzy nie są przy tym konsekwentni, podając na tej samej stronie raz rok 1746, a raz 1747 (s. 7).

ści imperium rosyjskiego z lat 1763–1764 był pierwszym spisem, który objął terytorium całego państwa, choć mieszkańcy Ukrainy i „Pri-baltiki” zostali spisani poza trzecią rewizją (na przykład dla Ukrainy był to tak zwany spis hrabiego Razumowskiego⁶).

Czwarta rewizja została przeprowadzona w dwadzieścia lat później i rozpoczęła się na mocy manifestu z 16 listopada 1781 roku. Jak podkreślają autorzy jej poziom był znacznie wyższy niż poprzednich rewizji. Podobnie jak w trzeciej rewizji nie spisano ludności zwolnionej z podatków, choć informacje o nich zbierano w kancelariach gubernialnych. Formularz spisowy został przygotowany przez Senat, wydrukowany i rozesłany do niższych urzędów w celu sprzedaży zainteresowanym. Przyjmowano spisy sporządzone własnoręcznie, jeśli graficznie odpowiadały zatwierdzonemu wzorowi. Dla obszarów, na których rewizję przeprowadzano po raz pierwszy (Ukraina, „Pri-baltika”, gubernia wyborgska), przygotowano formularz znacznie uproszczony. Zbiorem poszczególnych rewizji i obliczaniem liczby ludności tradycyjnie zajmowały się miejskie magistraty i niższe sądy ziemskie, które po zestawieniu danych przesyłały je do urzędów gubernialnych, a te do Senatu i komisariatu wojny. Rewizję przeprowadzono stosunkowo szybko i sprawnie, a całość prac zakończono do końca 1782 roku.

Ukaz zapowiadający kolejną rewizję został opublikowany 23 czerwca 1794 roku. Piąta rewizja miała zostać przeprowadzona według zasad uchwalonych dla czwartej rewizji. Tak samo miały wyglądać formularze spisowe i zawarte w nich informacje. Poszerzona została jedynie podstawa terytorialna o ziemie przyłączone do Rosji w wyniku drugiego i trzeciego rozbioru Rzeczypospolitej. Zakończenie prac przewidziano na początek 1796 roku, co udało się zrealizować — 1 stycznia rozpoczęto pobór podatku według nowej rewizji.

⁶ Cyryl Razumowski (1728–1803), prezydent Rosyjskiej Akademii Nauk (od 1746), ostatni hetman kozacki Lewobrzeżnej Ukrainy (1750–1764), feldmarszałek rosyjski (od 1764), *Wielka Encyklopedia PWN*, t. 23, Warszawa 2004, s. 163.

Wydawcy, co zrozumiale, poświęcają jej znacznie więcej miejsca i uwagi (s. 8–12). Senackie ukazy zatwierdziły formułę wstępną do każdego spisu, która powinna zawierać czas powstania dokumentu, nazwę guberni (namiestnictwa), powiatu, miejscowości, rangę, nazwisko właściciela oraz nazwisko osoby sporządzającej spis. Autor spisu był zobowiązany przygotować go bez jakichkolwiek zmian i pominięć. Każdą miejscowość spisywano osobno, niezależnie od jej rozmiarów.

Na obszarach, na których już wcześniej przeprowadzano spisy, w tablicach ludności należało zaznaczyć zmiany w stanie ludności w porównaniu z poprzednim spisem i wyjaśnić ich naturę w odniesieniu do każdej osoby (śmierć i jej data, oddany w rekruty, zbiegł, wyzwolony, sprzedany) (s. 9). W jednej rubryce zapisywano imiona i nazwiska, w dwóch kolejnych informację o wieku rejestrowanych osób, osobnej dla mężczyzn i osobnej dla kobiet.

Autorzy podkreślają wyjątkowość rewizji przeprowadzonych na przyłączonych właśnie ziemiach dawnej Rzeczypospolitej, a mianowicie dwujęzyczność drukowanego formularza, przygotowanego w językach polskim i rosyjskim (s. 9). Powszechność języka polskiego jako urzędowego na tych terenach spowodowała, że polska część rewizji wyróżniała się większym uporządkowaniem i ujednoczeniem w pisowni imion i nazw miejscowości. Ponadto dwujęzyczność zapisu pozwala porównywać dwie wersje tej samej treści, co może być przydatne w wypadku trudności z odczytaniem jednej z nich, a także w badaniach topo- i antroponomastyki. J. Lehun i O. Petrenko stwierdzają dążenie do zastępowania imion ukraińskich ich rosyjskimi odpowiednikami w rosyjskiej wersji rewizji i częstsze zachowywanie rzeczywistego brzmienia imion w wersji polskiej. Nierzadkie było również używanie trzech form zapisu jednego imienia w jednej „skazce”. Wynikało to z praktyki sporządzania „skazek”, poza krótkimi spisami, przez dwóch lub więcej pisarzy w każdej wersji językowej.

Podkreślają również zniekształcenia informacji o wieku, mimo często szczegółowych informacji o wieku małych dzieci, podawanych co do miesiąca, co — zdaniem wydawców — wynikało z niewiedzy, zwłaszcza starszych osób,

co do swojego wieku, a także z zanizania lub zawyżania wieku w celu uniknięcia służby wojskowej. Zwracają uwagę na nieproporcjonalnie duże skupienie wieku wielu osób na cyfrze pięć. W tym miejscu należy zauważyć, że pobieżne tylko przekartkowanie publikacji pozwala stwierdzić skupienie wieku dorosłej ludności raczej na liczbach zakończonych cyfrą 0, a nie 5. Dodają, że oprócz wymienionych przyczyn taki stan rejestracji wieku ludności może wynikać również z niedbałości rewizorów, co jest nieporozumieniem i wymaga zajrzenia przez autorów do innych materiałów statystycznych tego okresu. Wszak skupienie wieku na liczbach zakończonych najczęściej zerem lub piątką było powszechne w ówczesnych spisach ludności, co wynikało z nieświadomości swojego wieku u ludzi tego okresu. Zdaniem wydawców, można było go sprawdzać na podstawie metryk cerkiewnych i kościelnych, ale, po pierwsze, żaden ukaz cesarski do tego nie zobowiązywał i, po drugie, w wypadku chłopskiej ludności ukraińskiej i rosyjskiej nazwiska nie były jeszcze wykształcone i często się zmieniały — o czym autorzy wspominają dwa akapity wcześniej — a w Rosji połowy XIX stulecia trzy czwarte chłopów nie miała jeszcze nazwisk, co niewątpliwie utrudniałoby sprawdzanie wieku na podstawie metryk (s. 10).

Na minus piątej rewizji należy zapisać znaczne pominięcia ludności, zwłaszcza na rubieżach imperium, które były na tyle istotne, że rząd był zmuszony dwukrotnie (w latach 1799 i 1808) wydawać ukazy o niekaralnym dostarczaniu wykazów dusz nieujętych w rewizji. Na jakość spisu miały również wpłynąć, choć uniknięcia podatku przez chłopów, niski poziom sporządzających spisy i ówczesnej biurokracji, a także słabość władzy centralnej na nowo zajętych obszarach (s. 10).

Co do samej edycji źródła. Wydawcy zrezygnowali z oryginalnego umieszczenia na osobnych arkuszach każdej z wersji językowych. Oryginał, w obu wersjach językowych, składa się z czterech kolumn: kolumnę z imię, nazwiskiem i pozycją w gospodarstwie, z wiekiem mężczyzn, z wiekiem kobiet, i z zajęciem głowy rodziny. W publikacji zachowano zmodyfikowany, pięciokolumnowy, układ tabelaryczny. W dwóch pierwszych edytorzy umieścili rosyj-

ską i polską wersję językową imion nazwisk i pozycji w rodzinie, w trzeciej i czwartej informacji o wieku mężczyzn i kobiet, w piątej rosyjską i polską nazwę zajęcia głowy rodziny. Przed rewizyjnym spisem każdej miejscowości starali się zebrać informację o historii miejscowości, o jej założeniu, właścicielach.

W niewielkich akapitach, liczących zaledwie 14 wierszy, autorzy przedstawiają zasady wydawnicze (s. 16): oba warianty językowe wydrukowano na jednej stronie; pozostawiono wszystkie ortograficzne osobliwości oryginałów; nazwy własne podano z wielkiej litery; w tekście źródła pozostawiono wielkie litery, jeśli tak było w oryginalne; brakujące litery dodane przez wydawców umieszczono w nawiasach okrągłych; różnice między polskim i rosyjskim językiem potwierdzono w przypisach; zaznaczono różnice wieku w polskiej i rosyjskiej wersji; jak piszą autorzy, znaczne trudności sprawiało im przełożenie liter „i” i „j” w polskim wariantcie, które — ich zdaniem — głównie na początku słowa oznaczały to samo i ostatecznie zdecydowali się na ujednolicony zapis pod postacią litery „j”, choć nie zawsze konsekwentnie. Tego zabiegu oszczędzono oryginalnym nagłówkom sporządzonym przez rewizorów, a informujących o właścicielu i podstawie prawnej spisu. Jego przyjęcie doprowadziło do powstania takich tworów językowych jak „jch” zamiast „ich”, „Jwan” zamiast „Iwan” czy „Jlko” zamiast „Ilko”. Zabieg jest chybiony. Również nieporozumieniem jest pozostawienie wielkich liter w tekście, zwłaszcza, że niekonsekwentne. Można się zgodzić z takim zabiegiem, gdyby dotyczył pierwszego słowa w linii, ale autorzy pozostawiają wielkie litery także w środku zdania, na przykład „U nich Dzieci” (s. 170, 171 i inne). Zarówno w wersji rosyjsko-, jak i polskojęzycznej słowa „syn”, „cor-ka”, „zona” czy „brat”, są zapisane raz z dużej, a raz z małej litery.

Należało napisać we wstępie, w jaki sposób w tekście zaznaczono różnice wieku w wersji polskiej i rosyjskiej — autorzy stosują czytelny zapis, na przykład „38/28” — a nie co kilkanaście stron informować w przypisie, że chodzi o tę różnicę. To samo dotyczy zapisu „<...>”, który po raz pierwszy pojawia się na stronie 70, a przy nim przypis z informacją, że chodzi

o uszkodzony tekst. Podobnie na stronie 117 i kilku kolejnych. Podobnie z poprawkami w oryginalnym tekście, o istnieniu których dowiadujemy się w trakcie lektury. Miejsca poprawek autorzy zaznaczyli, podkreślając słowa i za każdym razem informując w przypisie, że chodzi o nadpisany lub wydrapany tekst.

Właściwie można było pominąć zaznaczenie w nawiasie liter dodanych przez autorów. Często zabieg dotyczy tak oczywistych słów jak „и(x)”. Nie ma chyba sensu zaznaczać w przypisie każdą różnicę w zapisie między wersją polską i rosyjską. Przecież czytelnik sam ją spostrzeże. Niemniej odnotujmy, że takich różnic nie było wiele.

Wiele wskazuje na to, że autorzy słabiej znają język polski, poza wspomnianym zastąpieniem litery „i” literą „j”, świadczą o tym zachowane w wydaniu niedokończone słowa

„curk” (s. 39) i uwagi autorów, że tak zapisano w oryginale oraz pozostawienie licznych słów „dom” w postaci „dóm” w skazce ze wsi Kryklywiec (s. 199–224). W podobnych sytuacjach wersja rosyjska została poprawiona.

Podsumowując należy stwierdzić, że pomimo wykazanych powyżej wątpliwości edytorskich publikacja spisów ludności jest cenną i ważną inicjatywą ułatwiającą dostęp do materiałów archiwalnych. Szczególnego znaczenia nabiera, gdy realizowana jest w sposób, jaki założyli sobie Jurij Lehun i Oleksandr Petrenko, czyli wielotomowa seria obejmująca cały materiał statystyczny wybranego terytorium. Pozostaje mieć nadzieję, że wydawcy opublikują pozostałe materiały z archiwum winnickiego, zwłaszcza wobec strat spowodowanych przez pożar w archiwum kamienieckim. Inicjatywa jest warta dalszego kontynuowania.

Konrad Rzemieniecki
Wrocław